

DOROTA BIS

RODZINA
JAKO PODSTAWOWE ŚRODOWISKO WYCHOWANIA
DO KORZYSTANIA
ZE ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO KOMUNIKOWANIA

„[...] rodzina [jako wspólnota osób], jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek”¹. Charakterystyczna dla wszystkich epok i kultur stanowi integralną część każdego społeczeństwa oraz jego najmniejszą, a zarazem podstawową komórkę, będącą podstawową instytucją² dla życia każdego społeczeństwa. Jako naturalne i podstawowe środowisko życia człowieka rodzina ma niepodważalne znaczenie w wychowaniu osoby a rodzice pozostają zawsze bezpośrednimi wychowawcami swych dzieci. „Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, mają pierwotne, niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych wychowawców”³. Rodzina kształtując pierwsze wyobrażenie o świecie, jest głównym ogniwem pośredniczącym w przekazywaniu najważniejszych treści kulturowych między osobą i społeczeństwem, definiując, co jest dobre a co złe⁴. Przekaz ten odbywa się jednocześnie na czterech płaszczyznach: bio-

Mgr DOROTA BIS, asystent w Katedrze Psychopedagogiki w Instytucie Pedagogiki KUL, ul. Nowy Świat 34a/27, 20-418 Lublin.

¹ Zob. J a n P a w e ł II, *List do Rodzin*, Częstochowa 1994, s. 6.

² Rodzina ujmowana jest komplementarnie jako instytucja wychowawcza i społeczna. Szerzej: S. K a w u l a, *Diagnozowanie potrzeb społeczno-wychowawczych środowiska rodzinnego*, Toruń 1978, s. 14; F. A d a m s k i, *Socjologia małżeństwa i rodziny, Wprowadzenie*, Warszawa 1982, s. 21-25.

³Karta Praw Rodziny, art. 5.

⁴ O roli rodziny w budowaniu relacji do dziecka i przejmowaniu przez nie dobrych wzorów postępowania, por. R. K. M e r t o n, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 1982, s. 200.

logiczno-popędowej, psychiczno-uczuciowej, społeczno-kulturowej i świadomościowo-moralnej⁵.

Prawidłowe funkcjonowanie rodziny w sferze edukacji zależy od członków rodziny i wielu uwarunkowań społeczno-kulturowych, dlatego w sposób naturalny wraz z rozwojem dziecka pojawiają się instytucje towarzyszące rodzinie w wychowaniu. Szczególna rola przypada Państwu, szkole i Kościołowi, których działanie powinno być tożsame z działaniem rodziny, w której dziecko żyje i jest wychowywane⁶. Relacja ta powinna być zgodna z zasadą „pomocniczości”, która nie burzy fundamentów domu rodzinnego i nie dopuszcza interwencji innych instytucji w sprawy rodziny, gdy nie ma takiej konieczności. Naturalne prawo i decydująca rola rodziny powinny być zawsze gwarantem autentyczności i miłości w wychowaniu⁷.

Duże znaczenie w procesie rozwoju osoby ma wpływ środowiska. Rozwój dziecka dokonuje się przez interakcję ze społeczeństwem i kulturą⁸, dzięki złożonym i bogatym formom funkcjonowania i oddziaływania ludzi, z którymi w ciągu swego życia spotyka się jednostka prywatnie lub publicznie, bezpośrednio lub pośrednio, przelotnie lub trwale, osobiście lub rzeczowo oraz poprzez stosunki społeczne tworzące środowisko, które określane jest najczęściej jako układ złożonych i bogatych form wewnętrznego funkcjonowania i oddziaływania społecznego⁹. Obok rodziny, która pozostaje pierwszym środowiskiem wychowawczym, istotne miejsce w formowaniu obrazu świata odgrywają środki społecznego komunikowania, które coraz częściej są jednym z podstawowych źródeł doświadczeń w życiu dziecka i w konsekwencji stają się środowiskiem wychowawczym. Świadczy o tym stale wzrastająca ilość czasu przeznaczanego na korzystanie z *mass mediów* przez dzieci i dorosłych, wśród których telewizja jest z pewnością dominującym medium, w znaczeniu „jej codziennego używania” przez ogromną liczbę osób w każdym wieku w dni codzienne i święta¹⁰. *Mass media* coraz częściej przez

⁵ Szerzej: A d a m s k i, dz. cyt., s. 45-63.

⁶ Istotne jest współdziałanie (a nie zastępowanie) rodziny z różnymi instytucjami wspomagającymi proces wychowania. Szerzej: Z. T y s z k a, *Rodzina*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 695-702.

⁷ Por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, s. 438.

⁸ Szerzej: K. P r z e c ł a w s k i, *Instytucje wychowania w wielkim mieście*, Warszawa 1971.

⁹ Por. F. Z n a n i e c k i, *Socjologia wychowania*, t. I, Warszawa 1928, s. 52-71; R. W r o c z y ń s k i, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1974.

¹⁰ Por. J. I z d e b s k a, *Rodzina, dziecko, telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia*, Białystok 1996, s. 17.

wpływ na kształtowanie obyczajowości upowszechniają opinię, że o tym, co jest dobre lub złe, decydują w zależności od kontekstu pojedyncze osoby lub grupy osób. Sprzyja temu rozumienie wolności jako absolutnego prawa jednostki przy równoczesnym pominięciu odpowiedzialności osobowej za dobre lub złe czyny. „Dziecko, podobnie jak i dorosły, ma dojść do własnych rozwiązań opierając się na swych doświadczeniach i odczuciach; doskonałość osiąga się bowiem własnymi siłami, a nie wyliczaniem narzuconych z zewnątrz zasad”¹¹.

Powszechna obecność *mass mediów* oraz rozpowszechniane różnorodne formy propagandy i manipulacji obfitują w skutki ich negatywnego oddziaływania często w formie dezintegracji życia współczesnej rodziny¹². Ukazywane alternatywne interpretacje norm i wartości często nie są prawdziwe i zbieżne z przekonaniami i modelem wychowania rodziców. W tej sytuacji jawi się rzeczywistość moralności relatywistycznej, która nie pozostaje bez wpływu na prawidłowy kształt osobowości młodego człowieka. Konsekwencją jest upadek rodziny przy równoczesnym uznaniu jej za najwyższą wartość i cel własnego życia¹³. Zjawisko stymulowanej przez media ewolucji rodziny zmusza do zajęcia określonego stanowiska wobec stylu zachowań i wyboru wartości. W tym kontekście niezbędne jest wypracowanie właściwej etyki komunikowania społecznego, gwarantującej możliwość aktywnego, samodzielnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w procesie społecznego przekazu¹⁴.

RODZINA MIEJSCEM TRANSMISJI KULTUROWEJ

Rodzina jako ściśle wyodrębniona grupa społeczna jest grupą kulturotwórczą, może tworzyć kulturę i ją przekazywać, ponieważ ma wyraźnie za-

¹¹ F. A d a m s k i, *Kulturowe i polityczne podłoże rozchwiania aksjonormatywnego ładu społeczno-moralnego*, w: *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, red. J. Gnitecki, J. Rutkowiak, Warszawa-Poznań 1999, s. 291.

¹² Szerzej: J. B e d n a r s k i, *Telewizja a problemy integracji rodziny*, w: *Rodzina, przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, red. A. Tchórzewski, Bydgoszcz 1988; I z d e b - s k a, dz. cyt., s. 181-199.

¹³ Zob. L. D y c z e w s k i, *Wartości dorastającego pokolenia Polaków w okresie transformacji systemowej*, w: *Trudne problemy dorastającego pokolenia*, red. T. Sołtysiak, J. Łabuć-Kryśka, Bydgoszcz 1998.

¹⁴ Zob. Z. S a r e ł o, *Media w służbie osoby*, Toruń 2000, s. 51-62.

kreślony charakter przez prawo i więzy pokrewieństwa, wyraźnie zakreślona przestrzeń, jest bardzo zróżnicowana wewnętrznie pod względem wieku, doświadczeń, płci i funkcji, występuje w niej także ogromna ilość różnorodnych kontaktów bezpośrednich i całosciowych „twarzą w twarz” związanych z osobistymi, głębokimi przeżyciami¹⁵. Rodzina jest zdolna do wytworzenia znaków wzajemnej komunikacji, które czerpie z zewnętrznego otoczenia i nadaje im swoje znaczenie włączając je do jej funkcjonowania. W procesie socjalizacji rodzina kształtuje człowieka twórczego, wprowadzając go w świat wartości i norm z nich wynikających, przez rozwijanie właściwości poznawczych wprowadza go w świat działań formułując wzory zachowań, a wśród nich postawy życiowe i role społeczne. W rodzinie następuje najpełniejszy przekaz kultury i jej wytworów oraz wszelkich norm i nadawania znaczeń, ponieważ dokonuje się w kontekście wzajemnej miłości, bezinteresowności, w dialogu osobowym od pokoleń starszych do młodszych¹⁶. Kultura jest bezpośrednio związana z człowiekiem, bez niego nie istnieje, jest efektem rozwoju i dzięki niej człowiek się rozwija. Rodzina, oparta na bazie języka, przekazuje dziedzictwo kulturowe i broni je przed uprzedmiotowieniem i umasowieniem, przed unifikacją, co na pewno dopełnia podmiotowa i twórcza postawa indywidualnej osoby¹⁷.

Współcześnie mówi się o kryzysie socjalizacji w sensie kulturowym, czyli o wprowadzaniu młodego pokolenia w system norm i wartości. Coraz doskonalsze formy przekazu informacji wskazują, że nie tyle treść przekazu, co sama forma wpływa na zmiany zachodzące w człowieku. Dominujący wpływ ekonomii na kulturę prowadzi do korzystania z tzw. kultury niskiej, najczęściej dostępnej, mało ambitnej. Dlatego stawiane jest szczególne zadanie dla rodziny – stanowiącej swoistą osłonę przed negatywnym wpływem *mass mediów*, lansujących konformizm i relatywizm moralny – aby wciąż pełniła rolę twórcy i przekaziciela kultury. „Łatwiej działa się dzisiaj poprzez

¹⁵ Szerzej: L. D y c z e w s k i, *Kulturotwórcza rola rodziny*, „Studia Polonijne” 12(1989), s. 46-53.

¹⁶ Kultura rozumiana jako zbiór znaków służących wzajemnej komunikacji ludzi, jest zawsze czymś kulturą, nie ma kultury „w ogóle”. Z tego faktu wynika rola i odpowiedzialność, jaką kultury poszczególnych epok spełniały i nadal pełnią w budowaniu tożsamości osoby. Zob. D y c z e w s k i, *Kulturotwórcza rola*, s. 49-51.

¹⁷ Zob. J. N i k i t o r o w i c z, *Funkcja kulturowa rodziny w społeczeństwie wielokulturowym*, w: *Rodzina w nauce i kulturze*, red. J. M. Dołęga. J. W. Czartoszewski, Olecko 2000, s. 231-244; J. B e d n a r s k i, *Zróżnicowanie rodzinnych środowisk kulturowych*, Poznań 1987, s. 119.

mówione słowo i słowo ilustrowane obrazem ikonicznym w telewizji, dlatego że nie absorbuje ono wysiłku poznawczego człowieka, dając mu gotowe wzory i wywołując natychmiastową recepcję. Jednak jest to recepcja, która zabija refleksję. Przekaz musi się dokonywać tak, aby on nie był nieprawdziwy, nie był zły. Dokonywanie przekazu musi być przede wszystkim prawdziwe. Człowiek nie jest wyspą izolowaną, człowiek żyje w narodzie i dlatego trzeba w tym narodzie znaleźć te wątki, które mu pozwalają bardziej być człowiekiem, pozwalają bardziej być osobą. Ilekroć nadawca sprzeciwia się prawdzie, manipuluje drugim człowiekiem”¹⁸. Tym zagrożeniom wielokrotnie na przeszkodzie staje rodzina, pełniąc rolę swoistego filtra¹⁹, wobec coraz większego zasięgu i ingerencji *mass mediów* w wychowanie domu rodzinnego i współkształtowanie człowieka. Rodzice muszą pielęgnować przywilej nadany tylko im z racji bycia matką i ojcem, jakim jest „odpowiedzialne wychowanie i prowadzenie przez życie”. Należy podkreślić, że tylko „[...] komunikowanie interpersonalne zdolne jest rozwijać człowieka. Angażuje, bowiem całego człowieka i inspirowane do działania na rzecz dobra wspólnego, również na polu budowania tożsamości swojego narodu”²⁰, pamiętając, że rodzina stanowi jego fundament.

ROLA PAŃSTWA W OCHRONIE RODZINY PRZED NEGATYWNYM ODDZIAŁYWANIEM MASS MEDIÓW

„Rodzina ma prawo wymagać, by środki społecznego przekazu stanowiły pozytywne narzędzie budowania społeczeństwa i aby wspierały podstawowe wartości rodzinne. Jednocześnie rodzina ma prawo do odpowiedniej ochrony, a w szczególności do ochrony swych najmłodszych członków, przed ujemnymi wpływami i nadużyciami ze strony środków przekazu”²¹ (art. 5). Wspierać i ochraniać rodzinę przed negatywnymi oddziaływaniami *mass mediów* ma ustawodawstwo państwowe²². *Ustawa o Radiofonii i Telewizji* z 29 grudnia 1992 r. jako podstawa prawna, regulująca rynek mediów audio-

¹⁸ M. A. K r a p i e c, *Odpowiedzialność dotycząca pokoleń*, „Media w kulturze”, 7(2000), s. 6-11.

¹⁹ Zob. D y c z e w s k i, *Kulturotwórcza rola*, s. 46-49.

²⁰ A. L e p a, *Mass media i tożsamość Polaków*, Częstochowa 1996, s. 39.

²¹ *Karta Praw Rodziny*, Pelplin 1983, s. 12-13.

²² Organem pośrednim pomiędzy nadawcami a odbiorcami mediów jest Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji powołana ustawą Sejmu 15 X 1992 r.

wizualnych w art. 18, zakazuje w godzinach 6⁰⁰- 23⁰⁰ emisji programów, które mogą zagrażać rozwojowi psychicznemu dzieci i młodzieży. Zgodnie z przytoczoną ustawą, jednym z zadań środków audiowizualnych dla nadawców publicznych jest służba rodzinie poprzez propagowanie przedsięwzięć służących jej umacnianiu (art. 21, ust. 2 p. 7)²³ oraz podejmowanie działań pośrednio umacniających rodzinę poprzez respektowanie chrześcijańskiego systemu wartości, zwalczanie patologii społecznych i kształtowanie postaw prozdrowotnych (art. 21 ust. 2. p.6, 7a, 8)²⁴. Nadawcy koncesjonowani nie mają żadnych tego typu zobowiązań, poza ogólnymi zasadami, że nadawane przez nich audycje nie mogą propagować „postaw i poglądów sprzecznych z moralnością i dobrem społecznym (art.18, ust.1) oraz powinny respektować chrześcijański system wartości (art. 18, ust.2).

W praktyce zarówno nadawcy publiczni, jak i komercyjni emitują wiele programów, które deformują obraz rodziny i służą osłabieniu rodzinnych więzi, co w zasadzie pozostaje całkowicie bezkarne. Na podstawie reakcji opinii publicznej na emitowane programy, naruszające zasady w/w *Ustawy*, zostały sformułowane wnioski dotyczące najczęściej powtarzających się wyrazów oburzenia i dezaprobaty dla:

- programów uderzających w godność człowieka, dobre obyczaje, kulturę narodową
- programów obrażających przekonania religijne
- programów promujących jako „jedynie słuszną” absolutną wolność od wszystkiego i od wszystkich
- programów prezentujących patologie społeczne w celu zaspokajania najniższych instynktów człowieka
- braku programów przedstawiających pozytywne życie rodzinne, społeczne i narodowe
- programów dla najmłodszych obfitujących w przemoc, niszczących pozytywne wzorce dziewczęce i chłopięce²⁵.

²³ Informacje Sejmowej Komisji Zdrowia przedstawione w marcu 2000 r. na temat realizacji zadania wspierania rodziny w jej funkcjach wychowawczych przez radiofonię i telewizję publiczną zawierały trudności dotyczące kwalifikacji audycji do przedziału „umacnianie rodziny”. Prezentowane audycje spełniały także cele ogólnieoświatowe, wypełniając tym samym inne zadania misyjne. Szerzej: *Informacje na temat realizacji zadania wspierania rodziny w jej funkcjach wychowawczych przez radiofonię i telewizję publiczną*, w: *Materiały Sejmowej Komisji Rodziny*, Warszawa 2000.

²⁴ Zob. „Dziennik Ustaw” z 29 stycznia 1993 r.

²⁵ Zob. *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Warszawa 1998, s. 161-165.

Nad przestrzeganiem polskiego prawa audiowizualnego czuwa Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, jednak wielokrotny brak skuteczności działań powinien skłonić wszystkich użytkowników *mass mediów* do aktywnej postawy i czujności społecznej, aby prezentowane programy realizowały ustawowy obowiązek, a powołane do kontroli organy wypełniały swoją misję²⁶. Relatywizowanie wyników pracy wychowawczej rodziny, szkoły i Kościoła przejawia się już w programach przeznaczonych dla dzieci. Wizję tego, kim warto być, telewizja pokazuje najmłodszym widzom, poprzez coraz większą ilość filmów animowanych, gdzie promowany jest obraz człowieka wszechwładnego, niezniszczalnego bohatera i absolutnego władcę lekceważącego zasady, któremu należy bezwzględnie służyć. W efekcie ciągła walka i okrucieństwo są stałymi elementami dominującymi w przekazie a refleksję dziecka zabija hałas i rozdrażnienie. Bez wątpienia powoduje to łamanie ustawowego zakazu propagowania postaw i poglądów społecznych z zasadami moralnymi i dobrem społecznym.

Na podstawie opracowanych w 2000 r. informacji na temat realizacji zadania wspierania rodziny w jej funkcjach wychowawczych przez radiofonię i telewizję publiczną można stwierdzić, że typowe audycje rodzinne zawarte były w 26 tytułach nadawanych w programie I TVP, 1-2 razy w tygodniu lub w miesiącu, często w przedpołudniowym paśmie edukacyjnym. Ze względu na czas emisji trafiały w tzw. „odbiorczą próżnię” ze względu na pracę rodziców w tym czasie i pobyt dzieci w szkole. W programie II w 1999 r. nie znalazły się żadne audycje kierowane do całej rodziny. Terenowe oddziały telewizji publicznych deklarowały wprawdzie obecność na ich antenach programów, prorodzinnych, jednak dużo w tym względzie mają do nadrobienia. Warto zatem zastanowić się nad przejściem z indywidualnego odbierania programów na nadawanie i promowanie programów rodzinnych²⁷. Omawiane zagadnienie podobnie przedstawia się w radiofonii publicznej. Typowe programy służące umacnianiu rodziny zajmowały przeciętnie 2 godziny tygodniowo, kwalifikowano tu audycje prozdrowotne poświęcone zwalczaniu patologii społecznych, które często przybierały formę

²⁶ Szerzej: J. S z a f r a n i e c, *Rodzina w zwierciadle medialnym. Wierny obraz czy fałszywe odbicie*, w: *Rodzina w nauce i kulturze*, red. J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, Olecko 2000, s. 184-187.

²⁷ Można odwołać się do pomysłu angielskiego promującego tzw. oglądanie familijne emitowane w czasie emisyjnym między 17.30 - 21.00. Oglądanie familijne może sprzyjać integracji rodziny poprzez wspólne dyskusje na bazie programu, wymianę uwag i spostrzeżeń oraz wzajemnych stanowisk i poglądów.

rozmowy ze słuchaczami²⁸. W przypadku prasy popularne pisma dla nastolatków lansują hedonistyczną postawę wobec otaczającego świata marginalizując wartość odpowiedzialności, miłości i rodziny, a wszelki sprzeciw rodziców wobec tego typu postaw i zachowań własnych dzieci odbierany jest jako przejaw nietolerancji²⁹. W przekazie medialnym często brak jest pozytywnych wzorów dla rodziny, co powoduje, że rodzina telewizyjna czy prezentowana w prasie rozmija się z rodziną rzeczywistą, kreując w ten sposób rodzinę nietypową. Medialna podaż ma swoje uzasadnienie w systemie wartości, który nie pokrywa się z systemem większości widzów a mimo to mniejszość będąca w posiadaniu środków medialnych narzuca system wartości pozostałym odbiorcom. W miejsce uporządkowanych i podporządkowanych względem siebie wartości pojawia się niczym nieskrępowana ich autonomizacja i coraz częściej łączy się *sacrum* z profanum.

KOŚCIÓŁ I SZKOŁA JAKO INSTYTUCJE WSPOMAGAJĄCE RODZINĘ W WYCHOWANIU DO MASS MEDIÓW

Rodzina formułuje u dzieci obraz świata i życia społecznego poprzez kształtowanie sposobów postrzegania rzeczywistości, stawianie pytań, spostrzeganie problemów i szukanie na nie odpowiedzi. Rodzina kształtuje styl poznawania i styl formułowania tego, co jest poznawane. Kształtuje postawę ku prawdzie, dobru i pięknu, ku trzem podstawowym wartościom każdej kultury³⁰. Podstawową pomocą rodzinie w wychowaniu do odbioru środków społecznego komunikowania jest nauczanie Kościoła, a w szczególności te dokumenty, które podejmują na bieżąco tę problematykę. „Kształtując postawę Kościoła wobec środków przekazu i wobec kultury, na którą wywierają one tak znaczny wpływ, należy jednak koniecznie pamiętać, że nie wystarcza używać ich do głoszenia orędzia chrześcijańskiego i Magisterium Kościoła,

²⁸ Razem rozgłośnie regionalne na realizację zadań rozszerzonego programu misyjnego umacniania rodziny przeznaczyły średnio 1,3% rocznego czasu emisji. Por. S z a f r a - n i e c, dz. cyt., s.178-183.

²⁹ A. G u t o w s k a, *Prasa młodzieżowa a wychowanie*, w: *Materiały senackie*, Warszawa 1995.

³⁰ Ukazanie tych wartości przez rodzinę niejednokrotnie decyduje o tym, czy człowiek będzie realizował je w swoim życiu osobistym i społecznym oraz o sposobie ich realizacji. Zob. D y c z e w s k i, dz. cyt., s. 44; M. A. K r ą p i e c, *Prawda-Dobro-Piękno jako wartości humanistyczne*, s. 41-61.

ale trzeba włączyć samo orędzie w tę „nową kulturę” stworzoną przez nowoczesne środki przekazu, z ich nowym językiem, nowymi technikami i postawami psychologicznymi”³¹.

Dokonujące się zmiany w społeczeństwie, coraz częściej nazywanym informacyjnym, implikują konieczność radykalnych zmian w szkolnictwie. Szkoła bieżącego okresu przenosi akcent z przekazywania gotowej wiedzy do zdobywania jej we własnym zakresie w celu nieustannego samokształcenia. Proces tworzenia społeczeństwa informacyjnego niesie ze sobą zarówno liczne nadzieje i szanse, jak i poważne zagrożenia. Bardzo ważne jest, aby w tych dynamicznych i wieloaspektowych przemianach rozwoju techniki i technologii nie zatracić humanistycznego charakteru procesu edukacji, w którym technika powinna służyć człowiekowi, a nie zniewalać go. Proces kształcenia w szkole powinien przebiegać w kierunku rozwijania właściwości poznawczych i prawidłowych postaw wobec prawdy, dobra i piękna, a nie koncentrować się na powiększaniu „masy poznawczej” u dzieci, powinien bardziej sprzyjać kształtowaniu w nich twórczej postawy wobec świata i siebie, niż „ładowaniu im do głów” różnego rodzaju informacji, często ze sobą niespójnych. Dzieci należy kształcić, by *mass media* ich nie zastępowały, lecz by twórczo umiały z nich korzystać i je udoskonalać³². W tej różnorodności problemów i kontekstów współczesnego świata szkoła musi wypracować nowe zadania oparte na kształceniu interdyscyplinarnym, obejmującym swym programem zagadnienia związane z rolą i funkcją *mass mediów* w edukacji młodego pokolenia. Nieuchronne powstanie i rozwój cywilizacji informacyjnej przynosi ze sobą wiele zagrożeń, ale *mass media* mogą również spełniać pozytywną rolę w edukacji szkolnej, równoległej w zakresie realizacji zadań edukacji globalnej, międzykulturowej³³. Oferują dziecku możliwość poznawania świata kreowanego przez inne osoby, niż rodzice, stwarzają bardzo silne bodźce rozwojowe, wykorzystane zaś odpowiednio przez rodziców mogą mieć pozytywną rolę w procesie wychowania rodzinnego, wspierając ich w wypełnianiu funkcji edukacyjnych³⁴.

³¹ *Redemptoris missio*, nr 285.

³² Zob. D y c z e w s k i, *Kulturotwórcza rola*, s. 45.

³³ Zob. M. B r a u n - G a ł k o w s k a, *Wykorzystanie środków masowego przekazu w procesie wychowania rodzinnego*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, Warszawa 1982, s. 464-472; J. G a j d a, *Telewizja, młodzież, kultura*, Warszawa 1987, s. 57-74; I z d e b s k a, dz. cyt., s. 213-218.

³⁴ Zob. A. P r z e c ł a w s k a, *Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a problem wychowania*, Warszawa 1976.

POTRZEBA PEDAGOGIZACJI RODZICÓW

Audiowizualny charakter *mass mediów* jest niejednorodny, wieloznaczny i tworzy szeroko rozumianą poznawczą przestrzeń współczesnego człowieka. Pojawiają się nowe sposoby percepcji, udoskonalane są struktury komunikowania masowego i w efekcie zmieniają się zadania wychowawcze rodziny³⁵. W dziedzinie wychowania bardzo ważna jest forma odbioru przekazywanych treści, pochodzących ze środowiska zewnętrznego. Zagrożenia wywoływane przez mieszaną przekazów, gdzie prezentowana fikcja staje się dla dziecka punktem odniesienia w budowaniu obrazu świata i kształtowania stosunku do niego, mogą dotyczyć sfery poznawczej w osobowości tego dziecka. Ma to znaczenie w związku z odbiorem kultury masowej, której człowiek, poświęca coraz więcej czasu, w efekcie powodując minimalizowanie i zaburzanie kontaktu między osobami, co najbardziej widoczne jest w relacjach rodziców z dziećmi³⁶. Zmiany dotyczące promowania określonego stylu życia, konkretnych postaw, ocen postępowania, podejmowania decyzji, zmierzają do upowszechnienia nowych modeli i wzorów życia rodzinnego³⁷, dlatego bardzo ważna jest pedagogizacja rodziców, rozumiana jako „działalność zmierzająca do stałego wzbogacania posiadanej przez rodziców potocznej wiedzy pedagogicznej o elementy naukowej wiedzy o wychowaniu dzieci i młodzieży”³⁸. Wychowanie w rodzinie nie jest tylko kwestią intuicji, ale sprawą wiedzy, umiejętności i doświadczenia a konieczność wychowawczej obecności rodziców potwierdza rzeczywistość społeczno-kulturowa, która stwarza bardzo trudne warunki dla procesu adaptacyjnego dziecka. Działalność wychowawcza rodziny rozpoczyna długi proces, który w dalszym etapie powinien być wspierany przez szkołę, wzmacniany przez wpływy środowiska oraz aktywność własną wychowanka³⁹. Rodzice w efekcie zmian

³⁵ Kultura masowa, wypierając kontakty bezpośrednie między członkami rodziny, stanowi realne zagrożenie dla pełnienia przez rodzinę podstawowej funkcji wychowawczej.

³⁶ Wpływ kultury masowej na przemiany modelu rodziny zależy od stylu, w jaki członkowie rodziny korzystają z tejże kultury. Zob. M. B r a u n - G a ł k o w s k a, *Rola kultury masowej w życiu rodziny*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 19(1971), nr 1, s. 53.

³⁷ Por. F. A d a m s k i, *Modele małżeństwa i rodziny a kultura masowa*, Warszawa 1970, s. 25-37.

³⁸ K a w u l a, *Pedagogizacja rodziców*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, s. 581.

³⁹ Dzięki funkcji wychowawczej rodziny dziecko zdobywa przygotowanie do pełnienia ról społecznych w życiu. Szerzej o pedagogizacji rodziców: P. P o r ę b a, *Pedagogizacja rodziców*, „Studia Warmińskie” 1996, nr 6, s. 423-487; J. I z d e b s k a, *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku*, Białystok 2000, s. 149-154.

społeczno-gospodarczych, coraz częściej poddani presji tempa pracy, dążą do zaspokojenia wzrastających potrzeb materialnych rodziny. Następstwem jest nieobecność fizyczna i psychiczna wyrażająca się w ciągłym braku czasu na rozmowę i wyrażanie zainteresowania dzieckiem. Wpływa to na zaburzenia w rozwoju empatii, powoduje trudności w wyrażaniu przez dziecko odczuć i brak potrzeby rozmowy z rodzicami. Znajomość rozwoju i rozpoznanie możliwości i potrzeb dziecka są podstawą dla pełnego rozwoju jego osobowości, kształtowania postaw społecznych oraz relacji do drugiego człowieka. Dziecko jest istotą bardzo złożoną, zarazem bardzo plastyczną i potencjalną, uwrażliwioną na oddziaływania zarówno świadome jak i nieświadome. Może rozwijać się według złych lub dobrych wzorów, zależnie od tego jak pokieruje nim świadomość wychowawcza rodziców⁴⁰. O integracji lub dezintegracji nie decyduje sama telewizja, lecz charakter grupy rodzinnej pozostający w szczególnym związku z rolami wychowawczymi pełnionymi przez poszczególnych członków rodziny. To na rodzinie powinno koncentrować się oddziaływanie wychowawcze a *mass media*, prezentując różne postawy przyczyniają się jedynie do ujawnienia systemów wartości u poszczególnych osób w rodzinie i rodziny jako całości⁴¹.

INTEGRACYJNA I KOMPENSACYJNA ROLA MASS MEDIÓW

Źródłem kształtowania kultury pedagogicznej rodziców mogą być także *mass media*. Telewizja przez emitowanie określonych programów może pełnić rolę inicjującą poznawanie i przyswajanie wiedzy pedagogicznej przez rodziców oraz może stanowić inspirację do określonych działań wychowawczych z ich strony⁴². „Odbiór emitowanych przez telewizję programów może być wykorzystany przez rodziców jako narzędzie wychowawcze. Niezbędne jest jednak w tym wypadku kontrolowanie przez rodziców nie tylko czasu odbioru telewizji, ale i treści oglądanych przez dzieci oraz ukierunkowanie ich odbioru, między innymi przez rozmowy w czasie wspólnej

⁴⁰ Nie można wychowywać dziecka nie znając go, konieczna jest znajomość różnorodnych uwarunkowań w jego rozwoju. Szerzej: H. F i l i p c z u k, *Każde dziecko jest inne*, Warszawa 1996, s. 108-109.

⁴¹ Przykładem pełnienia przez rodziców roli wychowawczej jest sytuacja zaostrenia norm moralnych, kiedy uznają oni, że pewne programy są nieodpowiednie dla ich dzieci. Zob. A. K u m o r, *Telewizja. Teoria-Percepcja-Wychowanie*, Warszawa 1976, s. 234.

⁴² Tamże, s. 233-244; I z d e b s k a, *Rodzina*, s. 170-181.

receptji w gronie rodzinnym”⁴³. Integracji rodziny⁴⁴ może służyć rodzinno-domowy charakter oglądania programów telewizyjnych, sprzyjający wyrażaniu emocji, wrażeń i odczuć, dostarczający tematów do rozmów i wyjaśniania treści niezrozumiałych oraz utrzymywanie kontaktów⁴⁵. Interakcje między członkami rodziny w czasie rodzinno-domowego⁴⁶ odbioru telewizji stanowią podstawę tworzenia więzi, mogą służyć stale odnawiającej się więzi oraz wyzwalać nowe więzi psychiczne między nimi „...więź psychiczna rodząca się w czasie grupowego odbierania programu telewizyjnego jest jednym z czynników integrujących rodzinę”⁴⁷. Sprzyja integracji, gdy członkowie rodziny wspólnie dokonują wyboru, zgodnie z własnymi zainteresowaniami oraz ze względu na wartość edukacyjną, wychowawczą, estetyczną a charakter odbioru jest krytyczny i aktywny. Istnienie więzi psychicznej wśród rodzinno-domowej grupy rodzinnej oglądającej programy telewizyjne wynika z samego faktu istnienia grupy.

Mass media mogą pełnić w rodzinie także funkcję kompensacyjną, wyrównującą braki środowiska rodzinnego i lokalnego w zakresie zaspokajania potrzeb kulturalnych domowników, jako „...realizację w innych formach, naturalnych potrzeb komunikacji, rozrywki, zabawy, wiedzy i informacji”⁴⁸. Stwarzają wielu rodzinom możliwość poznawania świata, uczestniczenia w kulturze, przeżywania rozrywki i odpoczynku⁴⁹. Poprzez udostępnianie różnych programów, dając możliwości wyboru stacji i programów oraz przez prowadzenie rodziców i dzieci w świat wydarzeń dają szanse wychowaw-

⁴³ D. K o w a l c z y k, *Telewizja a problemy integracji rodziny*, w: *Rodzina, przeszłość*, s. 291.

⁴⁴ Wielu pedagogów ma bardzo różne opinie dotyczące integrującej roli telewizji, niektórzy z nich uważają, że skupienie rodziny przed ekranem telewizora prowadzi raczej do dezintegracji lub do pozornej integracji. Por. J. R u d z k i, *Zafascynowani telewizją. Socjologiczne studium o telewizji wśród młodzieży*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 154; Z. S a r e ł o, *Mass media – źródło dezintegracji tożsamości osoby*, „Communio” 1995, nr 6, s. 39-43.

⁴⁵ K u m o r, dz. cyt., s. 243-244; I z d e b s k a, *Rodzina*, s. 181-199.

⁴⁶ J. Izdebska (*Dziecko*, s. 215) przyjmuje następujące wskaźniki określające zakres rodzinno-domowego odbioru telewizji: częstotliwość i pora wspólnego odbioru, rodzinnego odbioru programu, rodzaj, typ wspólnie oglądanych programów, ich tematyka oraz zainteresowania telewizyjne członków rodziny. Natomiast charakter rodzinno-domowego odbioru telewizji stanowią: motywy odbioru, wybór i charakter programów, zachowanie członków rodziny podczas oglądania z uwzględnieniem porozumiewania się.

⁴⁷ K u m o r, dz. cyt., s. 246.

⁴⁸ B e d n a r s k i, *Zróżnicowanie*, s. 54.

⁴⁹ Szerzej na temat roli kompensacji: I z d e b s k a, *Rodzina*, s. 200-211.

czego oddziaływania w rodzinie⁵⁰. Mogą wspierać rodziców w inspirowaniu ich do rozwijania u dziecka zainteresowań, postaw i wartości.

Na podstawie pobieżnej analizy i obserwacji widać że *mass media* mogą być sprzymierzeńcem w procesie wspomaganie wychowania dziecka w rodzinie. Jednak zależy to od przygotowania dziecka do odbioru *mass mediów* w domu rodzinnym. Wspólne spędzanie czasu w rodzinie przy odbiorze *mass mediów* może sprzyjać kształtowaniu się kontaktów między członkami rodziny, utrwalaniu się i umacnianiu wzajemnych stosunków między rodzicami i dziećmi⁵¹.

KONKLUZJA

Mass media mogą zarówno pozytywnie wpływać na procesy wychowania, wzbogacając je o istotne formy i treści przekazu, jak też być środkiem antywychowawczym, ukazując złe postawy, kreując antywartości i niewłaściwe autorytety moralne czy desakralizację życia. Ważne jest, aby pierwsze z nich uaktywnić i podnieść do metody działania, drugie zaś eliminować lub choćby zneutralizować. Są to zadania o ciągle nowych niewiadomych, wnoszonych przez ulegające przeobrażeniom potrzeby dziecka, oferowany przez telewizję materiał oraz okoliczności zmieniające ocenę programów z dodatnich na ujemne i odwrotnie⁵². „Zaobserwowane zjawisko stymulowanej przez media ewolucji rodziny zmusza do zajęcia określonego stanowiska. Dla przyszłości dziecka nie jest, bowiem obojętne, w jakie miejsce media go zaprowadzą, które ze sposobów zachowań narzucą i jakimi treściami oznaczają wartości. Dziecko wychowane do prawidłowego obcowania ze środkami społecznego przekazu będzie w stanie ustrzec się negatywnych skutków propagandy oraz manipulacji słowem i obrazem, bowiem *mass media* zdolne są spełniać pozytywną rolę w integralnym rozwoju człowieka oraz w prawidłowym kształtowaniu stosunków międzyludzkich”⁵³.

⁵⁰ A. K ł o s k o w s k a, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1964, s. 172-211.

⁵¹ Zob. Z. T y s z k a, *Model rodziny współczesnej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1986, nr 4.

⁵² M. C h ł o p o w i e c, *Telewizja w procesie wychowania dziecka*, „Horyzonty Wiary” 1999, nr 10, s. 34.

⁵³ T. R e z o Ń, *Rola mass mediów w integralnym rozwoju człowieka*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” Wrocław 1994, nr 1, s. 101-112.

FAMILY AS THE BASIC MILIEU OF FORMATION FOR
THE RECEPTION OF THE MASS MEDIA

S u m m a r y

Many researches that have been conducted in Poland and in the world over the period of 30 years show that the mass media received by the family in a rational manner may play a positive role in the development and education of the child, in providing knowledge on pedagogy, psychology, and medicine. They may inspire parents to a concrete educational work with their child and take part in the processes of family integration through a mutual reception of the contents provided by the media, thereby compensating any lack on the part of the family or local milieu. The mutual reception of the television programmes establishes appropriate conditions for the educational influence and supports the creation of ties that integrate the family. If the masse media are supposed to be used as one of many educational means, it is indispensable that parents control this process. The value of media's influence depends on the direction to which the potential opportunities of their influence and educational support are carried out. „And, consequently, one has to state - says A. Kumor - that television integrates the family. Obviously, this is to the extent to which this integration depends on the psychic ties among the members of the group who watch television programmes together.”

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: rodzina, wychowanie do korzystania z *mass mediów*, pedagogizacja rodziców, rodzinno-domowy charakter odbioru programów telewizyjnych.

Key words: family, upbringing for the mass media, pedagogization of parents, familia, domestic character of the reception of TV programmes.